

KEMAL TAHİR'İN SAĞIRDERE VE KÖR DUMAN ROMANLARINDA HALKBİLİMİ ÖĞELERİ

**Folklore elements in Kemal Tahir's novels *Sağirdere* (The Deaf Stream)
and *Körduman* (The Blind Smoke)**

**Éléments folkloriques dans les romans *Sağirdere* et *Körduman*
de Kemal Tahir**

Dr. Kamuran ERONAT*

ÖZET

Kemal Tahir'in *Sağirdere* ve *Körduman* adlı roman ikilemesi, Türk köy romancılığı açısından önemli kilometre taşlarındandır. Bu iki eser, hem Türk köyü ve köylüsünü realist bir bakış açısı ile yansıtmaya yönünden hem de zengin halkbilimi öğelerini romandaki sosyal devinimle örtüşen bir çizgide göstermesi açısından önemli bir misyonu yerine getirmektedir. Bu perspektiften bakılınca, *Sağirdere* ve *Körduman*'ın sıradan bir köy romanı özelliği taşımadığı anlaşılır. Romanlarda özellikle Türk halkının maddi ve manevi kültür unsurlarına derinliği olan bir bakış açısı ile bakıldığı görülmekte, gelenek ve göreneğe bağlı sosyal hayatın zengin görünüşleri geniş açılımlı bir suretle okuyucunun dikkatlerine iletilmektedir.

Düğün merasimi, evlilik, batıl ve dinî inanç sistemi, eğitim meselesi, halk hukuku anlayışı, yarenlik teşkilatı ve daha birçok halk kültürü unsurları, romandaki tematik kurgunun anlam bütünlüğüne zenginlik katan motifler olarak değer kazanmakta ve bu zenginliğin güçlü bir renk uyumu oluşturduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Sağirdere ve *Körduman* roman ikilemesinde olay örgüsündeki devinimleri adeta bir 'sosyolog' edası ile gözleyen Kemal Tahir, özellikle farklı mekan ve zamanlarda değişime yönelen Anadolu insanını mercek altına almış ve eserlerindeki olay örgüsündeki gelişmeleri zaman zaman şehir atmosferindeki oluşumdan etkilendirerek, kültürel devinimdeki dalgalanmalara ışık tutmaya çalışmıştır. Türk köylüsünün gelenekten gelen değerleri ile modern değer yargıları kavşağındaki tepkilerini ironik bir açılımla ele alan yazar, bu bağlamda mevcut eserlerde sorumluluğunu önemle yerine getirmiş ve bu eserleri halk bilimi açısından ölümsüz kılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Gelenek, inanç, eğitim, halk edebiyatı, motif

ABSTRACT

The two novels by Kemal Tahir, *Sağirdere* (The Deaf Stream) and *Körduman* (The Blind Smoke), are important milestones in terms of the Turkish pastoral novel. These two works carry out an important mission in that they reflect the Turkish village and villager from a realistic point of view as well as indicate rich folklore elements overlapping with the social circulation in the novel. When looked at from this perspective, it is understood that *The Deaf Stream* and *The Blind Smoke* are more than just ordinary pastoral novels. In the novels it is particularly noticeable that the material and spiritual cultural elements of Turkish society are looked into from a point of view that has depth and that the rich aspects of the social life depending on traditions and customs are presented to the reader in a panoramic way.

Elements of folkloric culture such as wedding ceremony, marriage, superstition, the religious faith system, the issue of education, the sense of public law, and the informal hierarchic institution called "yarenlik" are presented as elements enriching the thematic structure of the novels in a consistent way.

In these two novels, Kemal Tahir, who observes the occurrences in his works quite like a sociologist, deals with the changes the Anatolian people are going through in different times and places and tries to highlight the fluctuation in cultural circulations by exposing occurrences to the influence of urban culture from time to time. Dealing with the Turkish villager's values derived from tradition and the villager's reactions to modern value norms with an ironic approach, the writer immortalizes his works in terms of their folkloric value.

Key Words

Tradition, belief, education, folk literature, motif

* Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araş. Gör.

Sağirdere ve Körduman, Kemal Tahir'in 1955 ve 1957 yıllarında kaleme aldığı, Türk köyü ve köylüsünü geniş bir perspektifle dikkatlere sunduğu nehir roman türünün en güzel örneklerindedir. Bu iki roman, yazarın Çankırı hapishanesinde tanık olduğu şahsiyetlerden hareket kazanarak yazılmış olmakla beraber, eserlerde ele alınan motifler Türk Halk Edebiyatı'nın en dikkat çekici ve evrensel niteliği zengin olan unsurlarını içermektedir. Türk köylüsünün hemen hemen bütün halkbilim öğeleri bu iki romanın temel dinamiklerini oluşturmaktadır. "... *Kadın-erkek ilişkileri, düğünler, aile düzeni, batıl inanışlar, eski babaerkil töre ailesinden kalma köy içi gruplaşmaları, kavgaları nesilden nesile sürüp giden kan dâvaları, köy içi üstünlük iddiaları, şekilci bir din anlayışının etkileri, ahilikten kalma delikanlı teşkilatının son kalıntıları*" (Alangu 1965: 454) eserlerde çarpıcı bir şekilde dikkatlere sunulmaktadır.

Kemal Tahir İstanbul doğumlu olmasına bir başka deyişle köy kökenli bir yazar olmamasına rağmen tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi bu ikili çalışmasında "*Türk köylüsünü yakından tanımanın verdiği kolaylıkla halkbilimsel açıdan önemli*" (Er 1986: 13) veriler sunmuştur. Derin kültür birikimi ve gözlemlerine anlatım sanatındaki ustalık da eklenince *Sağirdere ve Körduman*, Kemal Tahir'in "*köklü okuma ve araştırmalarından*" (Kabaklı 1994: 312) destek almış ve Türk halkının yaşam zenginliğini irdelemiş eserler olarak dikkat çekmekte, kuşkusuz Yakup Kadri'nin *Yaban* romanı ile araladığı köy romanı açılımına derin bir perspektif kazandırmaktadır.

Kemal Tahir, *Sağirdere ve Körduman* ikilemesinde, olay örgüsündeki kurgunun çatısını sürekli halkbilimi öğeleri ile örmenin endişesini taşımıştır. Bu endişe romanların başlangıcından bi-

tiş çizgisine kadar sürekli olarak kendisini hissettirmektedir. Nitekim *Sağirdere* romanının ilk perdesi bir düğün sahnesi ile aralanır. Burada objektifler, düğün hazırlıklarının, köylü üzerindeki geleneksel etkisine odaklanır. Eserdeki aksiyonun hareket kazanmasında bu düğün şenlikleri ön planda yer alır. Kız ve erkeklerin ayrı ayrı yerlerde eğlenmeleri bu geleneksel yapının temel unsuru olarak belirginleşir. Eserin ilerleyen bölümlerinde yine roman kahramanlarından başağa Battal Ağa'nın Selime ile evlilik merasimi detaylı bir şekilde ele alınır. Gelinin gelebilecek herhangi bir kötülüğe uğratılmadan cami çevresinde üç ke-re dolaştırıldıktan sonra götürülmesi, kendisine başörtüsü, giysilik kumaş ve bir miktar para verilmesi, uğur ve bereket getirmesi yönünde bazı geleneksel davranışların eşliğinde koca evine getirilmesi, romanda şu şekilde dile getirilirken, bu merasimin köy halkı üzerindeki değer yapısına işaret edilmektedir:

"*Caminin önüne asker gibi sıralanmış atlı dünürçüler üçüncü dolaşma tamam olur olmaz; oğlan evine müjde vermek için hayvanlarını tepiklediler.*"

Gelin önde, davul-zurna arkada, alay aşağı mahalleye doğru yavaş yavaş yürüdü. İkinci güneşi, gelinin gölgesini selvi gibi uzatmıştı. Yolun iki tarafında, avluların kapısında bekleyen kocakarılar, üzerlerine avuç avuç buğday, arpa serpererek bağırıyorlardı:

- *Uğurlu olsun!...*

- *Ağzının tadı bozulmasın!...*"¹(Sağ., s.103)

Görüldüğü gibi sosyal hayatın en önemli dönemeçlerinden biri olan evlilik müessesesinin yazarın bu iki eserinde olay örgüsünün seyir çizgisinde sık sık dile getirilmesi ile beraber geleneksel öğelerin de bu merasimde olduğu gibi ortaya çıkmasına imkan tanımaktadır. Özellikle kadınların 'uğurlu olsun! Ağzi-

nın tadı bozulmasın' şeklindeki ifadeleri, dua motifinin geleneksel yaşam biçimimizdeki önemine işaret etmektedir. Yine küçük yaşta evlendirilmeler ve iki eşli olarak dikkatlere sunulan evlilikler de, ironik bir biçimde önemle lanse edilir.

Romanın başlangıcı ile beraber ele aldığımız düğünün elbette kız isteme ve verme hatta kaçırma motifleri de zaman zaman belirginleşmekte " *alınan kızın, baba evinden ayrılmasıyla ortaya çıkacak ekonomik boşluğu doldurmak, ayrıca çeyizinin bedelini ödemek amacıyla*" (Er 1986: s.34) kız babasına verilen maddi karşılık da yine geleneksel halk davranışları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kemal Tahir'in, *Sağırdere* ve *Körduman* ikilemesinde en çok üzerinde durulan bir diğer halkbilimi ögesi olarak karşımıza batıl inanışlar çıkmaktadır. Batıl inançlar, bazen geleneksel inanç silsilesine bağlı olarak bazen de yanlış din bilgisine dayalı bir inancın tezahürü olarak kendisini göstermektedir. Bu batıl halk inançlarının temelinde elbette eğitim eksikliği yatmaktadır. Cehaletin var olduğu süreçte bu boşluğu, yanlış inançlar ve buna paralel olarak eksik din anlayışları dolduracaktır. Bu eserlerde de mevcut olan birçok gelişme bu doğrultudadır. Nitekim *Sağırdere*'de başkişi Mustafa, sevdiği Ayşe'ye yakın olabilmek için bütün ümidini ve hayalini tılsımlı yarasa kemiğine bağlamakta, böylece hem dine bakış açısındaki eksikliğini hem de cehaletini bir kez daha açığa çıkartmaktadır. Romandaki bu halk inancı eserde şu ifadelerle tezahür etmektedir:

"*Kuşağının arasından Topal İsmail'in bunca yalvarmalardan sonra getirdiği tılsımlı yarasa kemiğini çıkardı. Kulhuwallah okuyarak, kemiğin ısıtacak yanını titreyen eliyle Ayşe'nin sırtına, yuvarından aşağıya üç kere sürdü. Bunu yaparken dişlerini öyle sıkıyordu ki, çenesiy-*

le beraber sırtı da sızlamaya başlamıştı. "Belki bir uğursuzluk olur, yanlışlık olur da fayda vermez." diye avucunun içindeki kemiğe baktı: "Tamam! Doğru sürmüşüz!... Soğutacak yanı değil, ısıtacak yanını!... Aferin!"" (Sağ., s.106)

Körduman da ise yine aynı Mustafa, bu kez karşısına evli olarak çıkan eski sevgilisi Ayşe'yi kendisine eş olarak seçme cüretini, teyzesinde bulacağını umduğu muskaya dayandırmakta, Ayşe'nin evli oluşu bile bu esrarlı gücün kullanımına engel oluşturmamaktadır. Netice itibari ile romandaki bu inanç unsuru roman karakterlerinden biri olan Emine Teyze'nin Mustafa'ya söylediği şu sözlerde yankısını yükselterek göstermektedir: " - *Söylemesi kolay! Amcanın muskaları rahmetli eniştenin tılsımından baskındır.. Tılsım, cin, peri işi... Muska dua üzerine gider. Sen duayı bilir misin?*" (Kör., s.107)

Yine aynı şahsiyetin Mustafa'ya aktardığı şu ifadelerinde batıl inanç yapısının halk inançlarında ne denli temel bir dinamik yapı oluşturduğu net bir şekilde görülür: " - *Okula başlamışsın. İyi, Kur'an'ı bir tamam ezber et. Hâfız olursun. Yamören'e imam olursun. Nefes etmeği de öğren hay Mustafa! Kısır karılara lâzım... Karının kısırı hocaya belini çiğnetirse oğul peydahlar.*" (Kör., s.106)

Bu ikili romanın muhtelif bölümlerinde yine okunmuş incir gibi sihirli-tılsımlı özellikleri olan nesnelere görmekte zorlanmamaktayız. Halk inançlarının zengin motiflerini süsleyen bu örneklerle birlikte özellikle kırsal bölgelerimizdeki halkbilimsel öğelerin çeşitliliği konusunda detaylı yansımaların kendisini göstermesi, bu bağlamdaki yelpazenin ne kadar geniş açılımlı olduğunu gösterir.

İnanç açılımlarının bir diğer yüzünde, günlük sıradan yapılan davranış biçimlerinde gelenekselleşmiş bir din kültürü-

nün yer yer belirmediğini ve bu belirginliğin spontane bir suretle kendisini gösterdiğini tespit etmekteyiz. Eserde özellikle İslâm tarihinde yaşanmış olan bazı etkileyici dönemler, hayatın akış çizgisinde telmih edilmekte ve bir anlamda o yaşananlarla ilişki kurulabilmektedir. Nitekim roman başkışisi Mustafa'nın sevdiği kız olan Ayşe'ye yaklaşma girişiminde, Nail Ağa'nın kendisine, ondan su isteyip içme bahanesi için iletildiği şu telkinlerde bu durum kendisini hissettirmektedir:

“... İmansız dedikse büsbütün yezit, firavun değil ya... Hasan Hüseyin efendimizin Kerbelâ cenginde düşmanı değil ya... Suyu içtin mi, bu sefer de yüzüne bakarsın: “Suyunu içtim, inşallah yakında seni de su gibi içerim” dersin” (Sağ., s.47)

Görüldüğü gibi sevginin dile getirilmesinde bu dinsel inanç ögesi kendisini göstermekte ve “inşallah” gibi gelenekselleşen bir temenni ile desteklenmektedir. Eserin ilerleyen bölümlerinde yine günlük spontane yapılan eylemlerde de mevcut inanç ögesinin kendisini hissettirdiğini görmekteyiz. Roman başkışisi Mustafa'nın saati ile ilgili olarak; “*Mustafa alaturka ikiyi gösteren saatini “besmele” çekerek sekizi on geçeye ayar etti*” (Sağ., s.147) tarzındaki betimlemenin “besmele” ile ifade edilmesi, yine gelenekselleşmiş inanç ögesinin günlük yaşam ile ne denli iç içe geçmiş olduğuna çok somut bir örnek teşkil etmektedir.

Gelenekselleşmiş bir başka eğilim unsuru olarak da eğitim ögesi üzerinde odaklanmak istiyoruz. Eğitim tamamen törelerin ön gördüğü geleneksel bir kalıp içerisinde yürütülmekte, bir başka deyişle modern sistemin ötesinde gerçekleştirilmek istenmektedir. Dinsel eğitimin Cumhuriyet'in ön gördüğü eğitim sisteminin önünde yer alması bir başka deyişle resmi eğitimin önünde bulunma-

sı, tamamen gelenekselleşmiş eğitim yapısına Türk köylüsünün sadık kalma endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum *Sağırdere*'de Kulaksız Yakup Ağa'nın yeğeni Meryem'e ifade ettiği şu sözlerde kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir:

“– İyi dinle... Bu sözüme kulak verceksin. Oğlanı yeni yazı okuluna göndermek yok. Oğlunu Kurşunlu'nun beş sınıflı okuluna hiç göndermeyeceksin... Hoca-dan Kur'an öğrensün, akıllı ise eski yazı öğrensün. Benim Murat'ı Kurşunlu'nun okulu bozdu. Beş yıl okuttuk, beş yıl sıkır sıkır paralar verdik... Hesaplasam, iki çift öküz parası tutar. Şimdi bizi beğenmez....” (Sağ.,s 59)

Mevcut olan ifadelerden de anlaşılacağı gibi Kulaksız Yakup Ağa kendi düşünce sisteminden uzaklaşan bir anlamda gelenekselleşmiş kalıpların dışındaki hareket eden oğlu Murat'ın davranışlarını kendi gelenek ve göreneklerine aykırı bulmakta, kendi köyünün çocuklarını, oğlu Murat gibi olmaması yönünde Kur'an eğitiminin olduğu yerlere gönderilmesini arzu etmektedir. Yine görüldüğü üzere kırsal kesimlerde çift hayvanının değeri önemli bir ölçek niteliğinde bulunmakta ve bu her şeyin önünde yer almaktadır. Bu durum köy halkının mevcut inanç sisteminde yeterince “*eğitilmemiş olmanın yol açtığı yanlış düşüncelerden*” (Kaplan1997:242) kolay kolay kurtulamadığını göstermektedir.

Dar bir çevrede her türlü etkileşimden uzak yaşayan Türk köylüsü geleneksel yapının dışına çıkmakta oldukça zorlanır. Hayat şartlarının ağır olması ve mevcut problemlerin de geleneklerin ön gördüğü bir biçimde çözüme kavuşturulmasının istenmesi, pozitif düşünceyi arka plana itmiştir.

Sağırdere ve *Körduman*'da geleneksel yapının devam ettirdiği müspet oluşumlar da dikkat çekici bir boyutta iş-

lenmiştir. Özellikle yarenlik teşkilatının fonksiyonel bir tarzda işlenmesi, köy halkının birlik ve düzenindeki etkinliğinin belirtilmesi önemli bir ayrıntı olarak sunulur. Bu suretle Anadolu köy yapısının tarihsel sürecine ve bu örgütün “gücünü yitirdiği zaman köyde başı boşluk ve ahlâksızlık” (Yalçın 2003: 160) gibi eğilimlerin nasıl bir devinim kazanabileceğinin de altı çizilmektedir.

Sağirdere ve Körduman ikilemesinde köy halkı arasındaki çekişme, tartışma, anlaşmazlık gibi kaotik durumlarda da gelenekselleşmiş ve en önemlisi kanun dışında yer alan “bir hak arama veya iddia etme” (Kaplan 1997:201) eğiliminin hüküm sürdüğü, bir anlamda medeni hukuka ters gelen bir halk hukukunun ağırlıklı olarak rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu roman ikilemesinde de eser başkışisi Mustafa'nın babası Kulaksızın Yakup'la, “son derece cimri ve zengin bir aile olan Hocaların Hakkı ile aralarında tekelerini ve sığırlarını öldürttüğü için düşmanlık bulunmaktadır.” (Yalçın 2003:158) Bu düşmanlık öç alma ihtirasını taze tutmaktadır. Yakup Ağa, tekelerinin ölümünden sorumlu tuttuğu Hocaların Hakkı'dan öç alınmasını devamlı olarak oğullarına aktardığı telkinlerle dile getirir. Oğullarından Hocaların Hakkı'nın eşinin baştan çıkarılıp rezil edilmesini isteyen Yakup Ağa bu yöndeki ödeşme anlayışını, oğlu Mustafa'ya aktardığı ve büyük evladı Murat'ı eleştirdiği şu sözlerle açığa vurmaktadır:

“... Sen Ankara'ya gittin. Hocaların Hakkı fazladan Ayşe'yi aldı. Benim Murat oğlum, bir köyün küçük başağası okumuş bir yiğit... “Aman oğlum, işte sırası. Hadi davran... Hakkı iki karı ile rençperliği büyütür. Benim eski sözüm söz. Gülzar olmadı, Ayşe olsun!” diye yalvardım. Para etmez. “Aman yavrum! Öcümüzü yerde koma!” Para etmez. “Bana böyle şeyler söyleme, ayıptır. Böyle laf-

ları bırak. Töbe olsun karıyı alır Sımcak'a giderim!” demez mi? Hele rezil” (Kör., s. 102-103)

Görüldüğü üzere Kemal Tahir *Sağirdere* ve *Körduman* ile değer yarguları sabit kalan kırsal kesimdeki insanlarımızın değişime kapalı olan yapılarına ışık tutmakta ve bu durumu ironik ve gözlem ve incelemelerindeki halk tahlilleri neticesinde ele almaktadır. Nazım Hikmet'in bu ikili eserin ilki için söylediği “*Sağirdere sahici Türk romancılığında bir merhaledir*” (Hikmet 1996:145) sözü sanırız bu durumu yeterince özetlemektedir. Köy ve köylünün ‘mülkiyetçiliği’, ‘psikolojik eğilimleri’ ve her şeye rağmen ‘köye olan sevgisi’ ünlü şair tarafından bu eserde çok iyi tahlil edilip yazarı eserini yayımlama yönünde yöreklendirmiş olması, kuşkusuz kendisinin bizzat tespit ettiği bu özgün özelliklerden kaynaklanmaktadır.

Sağirdere ve Körduman'da halk edebiyatının kapsamı alanına giren özellikler de azımsanmayacak seviyededir. Özellikle mani,efsane, halk hikâyesi, türkü ve atasözleri gibi motifler, romanın olay örgüsünün deviniminde ritmik bir şekilde kendisini göstermekte, eserlerin anlatımındaki monotonluk kuşkusuz bu şekilde ortadan kaldırılmaktadır. Nitekim *Körduman*'da Yakup Ağa'nın ekin ekme zamanında söylediği şu mani, Türk köylüsünün emeğe ve ekmeğe verdiği önemi göstermesi hem de bu özel durumu kendilerine özgü bir tarz ile yanıtlamaları açısından önemli bir göstergedir: “ – Seyrek ektiler sık ver. Tanesini tok ver. Geçen sene az çıktı, bu yıl bize çok ver. Köylünün piri Adem Baba!... Bize Halil-İbrahim bereketi ver. Ya Allah, ya pîr! Bismillah!” (Kör., s. 96)

Efsane olarak anlatılan hususlar da, yine roman kahramanlarından Yakup Ağa'nın hayata bakış perspektifi ve

şahsına münhasır bazı eklemeleri ile dile getirilir. Özellikle nimete karşı yapılan saygısızlıklar neticesinde oluşan kıtlık ve buna bağlı olarak yaşanan sıkıntılar, Yakup Ağa'nın anlattığı ve etkisi altında kaldığı efsane kökeni olan ama gelenekten gelen bir inanç unsuru ile de beslenen anlatılardan oluşmaktadır. Yine tahlıldaki berekete yönelik olarak bu bağlamdaki anlatımlar köy halkının beklentilerine ve hayat felsefelerine ışık tutmaktadır.

Romanlarda zaman zaman bazı durumlar karşısında anlatılan unsurlar halk hikâyelerini içermekte, bazen de kişi bazında yapılan benzetmeler bu hikâyelerdeki kahramanlar ile özdeşleştirilmektedir. Nitekim eserde Topal İsmail'in bilge kişiliğine atıfta bulunan Mustafa'nın ondan aldığı cevapta, her ne kadar tevazu ile beraber bir küçümseme özelliği söz konusu olsa da Kerem ile Aslı ve Ferhat ile Şirin adlı halk hikâyelerinin belirtilmesi, köy halkının bu hikâyelerdeki kahramanlar ile sürekli iç içe yaşadıklarını ve onlardan etkilendiklerini göstermektedir: “- Kitaplara işe yarar bişey yazmazlar, Kitaplara yazılanlar hep masal... Kerem Aslı'yı sevmiş. Ferhat Şirin'e tutkun...” (Kör., s. 144)

Yine eserde roman kahramanlarından Pelvan Vahit'i eleştiren Topal İsmail'in halk hikâyesi kahramanları ile ilgili benzetme kurduğu şu ironik ifadeler, aynı zamanda Türk köylüsünün mizahi yeteneğini de ortaya çıkarmaktadır: “- Gördün mü ortak? Bizim Pelvan masalların Ferhat'ı olmuş, töbe! Bu bizimki cumhuriyet Ferhat'ı... eski Ferhat dağları delermiş Şirin'in aşkıyla...Yenisi ahır damını delmekte...” (Kör.,s.323)

Halk hikâyelerinin, roman kahramanlarınca masal ile ayırt edilememesi yine mevcut kültürel yapının doğru orantılı olarak verilme endişesinden ivme kazanmaktadır. Yazarın, kahraman-

ları sahip oldukları kültür çerçevesi ile konuşurmak istemesi söz konusu olan bu durumun ortaya çıkmasını tetikler.

Halk edebiyatını besleyen unsurların bir diğer özelliği olarak türkü motifi ile de karşılaşmaktayız. Anadolu insanının duygularını yansıtan bu ezgi, eserde Ankara'daki Cemal Usta'nın bir çalışma anında duygularından hareket kazanarak dudaklarından dökülür. Kırşehir'in Çiçekdağı yöresine ait olan bu türkü;

Babinadır, deli gönül babına

Koç yiğitler sığmaz oldu kabına

Al çamin, boz meşenin dibine

Köfür köfür yatmamıza ne kaldı.

(Sağ., s.221)

gibi simge değerleri yüksek olan unsurlarla yankı bulmakta, bir anlamda Anadolu insanının yanık bağına tercüman olmaktadır.

Sağırdere ve *Körduman* romanları, atasözü ve deyim yönlerinden de azımsanmayacak zenginliktedir. Özellikle geleneksel kültürün hakim olduğu bu sözlerde, Türk halkının geçmişten gelen bir deneyim birikiminin yansımaları hissedilmekte, olaylar devrimine bu sözler ile, pratik sonuçlar eklenmektedir. Nitekim eserde Pelvan Vahit ile Topal İsmail'in şakalaşmaları neticesinde İsmail'in söylediği şu atasözü, Anadolu insanının değer yargılarını özetlemektedir: “... *Erkekke şaka yapma belâ çıkar, kariyla şaka yapma zina çıkar*” (Kör., s.184) Yine Mustafa'nın İsmail'e yönelik olarak “*Kıyıcı kazansa kurt kazanır*” (Kör., s.143) sözü de bir vicdan muhasebesi döneminde söylenmiş bir atasözü olarak değer kazanır. *Körduman*'da yine “*Pişen aşa su katmak*” (Kör., s.19) deyiimi de roman kahramanı Topal İsmail'in kendince iyi giden bir serüvenin olumsuzlukla bitebileceğini sandığı bir sonuçtan ürkmemesi neticesinde dile getirilir.

Görüldüğü üzere, bu iki eserin halk edebiyatının bütün öğelerini kapsamı

alanına alan bir düzenek içerisinde gelişimini sürdürdüğünü belirlemede, mevcut olan motif ve öğelerle bu devinim çizgisinin ritmik bir kültür değeri kazandığını görmekteyiz.

Eserde yine çeşitli hastalık ve incinmelerde doktor tedavisine başvurulmadan halk hekimliği kapsamına yönelik bazı tedavi yöntemlerine yönelinilmesi, hem gelenekçi bir yapıya hem de modern tedavi yöntemlerinin bulunduğu mekanlara ulaşılmanın zorluğuna ve güçlüğüne işaret etmektedir. Nitekim *Sağırdere*'de çalışmak için Ankara'ya gelen ve taş ustalığı sanatına yönelen Mustafa'nın çalışma anında incinen bileğine yönelik olarak ustası Cemal Usta'nın kendisine söylediği şu sözler, halk hekimliği unsurunu ön plana getirmekte, gelenekten gelen bir davranış tepkisi olarak doktora başvurulması gereğini arka plana itmektedir: “İlaç koymalı... Zeytin tanesini döğersin. Üzerine sardın mı bir şey kalmaz.” (Sağ., s. 221) Yine aynı eserde sıtma hastalığının tedavisinde bu defa sirkenin ilaç olarak kullanılması, benzer yöntemlerin çeşitli şekillerde devam ettiğini göstermektedir. Bu özellikler, Anadolu insanının incinme, zehirlenme, sıtma ve sara gibi hastalıklarda pozitif bilimden ziyade deneme yanılma yoluyla öğrenilmiş ve halk arasında doktor ilaçlarından ziyade önemsenmiş bitki ve benzeri unsurlara yöneldiğini ve iyileşme, sıhhat inancını bu şekilde pekiştirdiğini özetlemektedir.

Sağırdere ve *Körduman*'da eşya motifi de ağırlıklı olarak kendisini hissettiren öğelerin başında yer alır. Özellikle bu nesnelere seçimindeki hassasiyet, dikkat çekici bir düzende verilmiş ve simge değerleri yüksek tutulmuştur. Bu eşyalar, adeta köylülerin hayat karşısındaki pozisyonlarını şifrelemektedir. Eserdeki ismi Yamören gerçekte ise Yamukören olarak lanse edilen bu köyde

insanlar, adeta yalnızlıkla örülen kaderlerine boyun eğmekte, varoluş çizgisinde kendilerini gerçekleştirememiş şahsiyetleri temsil etmektedirler. Tıpkı Topal İsmail, Kulaksızın Yakup gibi kişilerde olduğu gibi dikkatlere sunulan eşyalar da eksik, bozuk ve rast gele bir tarzda belirginleşmektedir. Bu duruma en güzel örnek olarak Mustafa'nın Ankara'dan gelişinde eşyalarını yerleştirmek için açmış olduğu sandıktaki nesnelere gösterebiliriz: “... Çocukluğundan beri eline ne geçtiyse buna doldurmuştu. Elektrik fenerlerinin minimini bozuk ampülleri, boşalmış piller, anahtarları kaybolmuş üç asma kilit, bir tornavida, bir duvarcı malası, hiç sap takılmamış yeni bir keser, zincir parçaları, düğmeler, paslı çiviler, paslı civatalar, somunlar, kırık eğeler...” (Kör., s.29)

Bu eşyalardan da anlaşılacağı gibi, köydeki sosyal durum bu nesnelere sembolize edilmekte, bir anlamda mekan-insan ilişkisindeki ayrılmaz bağın düğümleri bu şekilde temsil edilmektedir. Buradan hareketle, Kemal Tahir'in bize ilk etapta basit gibi gelen nesnelere seçerken, halkbiliminin bu yöndeki etkin özelliğini de ayrıcalıklı bir mercekle ele aldığını göstermektedir.

Eserlerde eşya motifi ile beraber giyim-kuşam, süslenme ve takı yönündeki maddi kültür unsurları da yine önemle ve roman kahramanları ile bütünleşen bir uyum çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle roman kahramanları ile örtüşen bu giysiler, onların kişiliklerini tamamlayan bir yapı taşı hüviyetindedir.

Kemal Tahir eserlerindeki zengin halkbilimsel motiflere formel sayılar dediğimiz, mitolojiden ve gelenekten beslenen ve mistik değeri olup günümüze kadar gelen bu sayı öğelerini de eklemeyi ihmal etmemiştir. Bu sayılar özellikle, Mustafa'nın Ankara'dan dönüşünde açtığı sandıktan çıkan ve “üç asma kilit”

tarzındaki eşya betimlemelerinde, Battal Ağa ile Selime'nin evlilik merasimindeki "üçüncü dolaşma" gibi geleneksel gelin getirme eyleminde ve "Kulaksızların kalburu Meryem'in yedi yaşındaki oğlu taşıyordu" (Sağ., s.76) gibi şahıs tanımlamalarında kendisini hissettirmekte ve rast gele bir şekilde bu sayıların okuyucuya iletilmediği görülmektedir.

Berna Moran'ın Kemal Tahir'in açıklamalarından hareket ederek kendisini "toplumu, sezgilerini de kullanarak inceleyen bir sosyolog" a (Moran 1990: 139) benzetmesini, elbette bu detaylı halkbilimsel öğelerin geniş açılımlı bir suretle eserlerinde kullanılmasına endeksleyebiliriz. Yazar bu iki eseri ile "Türkiye'nin yaşadığı toplumsal değişim içinde köye ve köylülere has" (Gündüz 2004:424) problemleri, onların özgün kültürel yapılarına müdahale etmeden, saf ve gerçekçi bir perspektifle Türk okuyucusuna sunmuş ve bir anlamda toplumumuzdaki değerler silsilesini çok iyi yakalamıştır.

Sonuç olarak *Sağırdere*'de karşılıksız bir sevgiye ışık tutan yazar, *Körduman*'da "köyün ve kentnin değişen toplumsal sorunlarını, yurdun yeni iktisadi politikasını işler." (İleri 1995:256) Bu farklı açılımlar da bizlere Kemal Tahir'in Anadolu köyü ve köylüsünü anlatan bu ilk romanlarında zengin tema örgüsü ile kültürel yönden çok renkli olan halkbilimsel öğelerimizin uyumlu bir armoni içerisinde ve derinliği olan anlam bütünlüğü ile sunulduğunu göstermektedir. Yazarın mevcut olan bu fenomenleri, adeta bir ressam titizliği eşliğinde romanlardaki olay örgüsündeki aksiyonlara nakşederek sunduğunu belirlemekte, özellikle kendisinin köy romancısı olması ile beraber gelenekten gelen kültür öğelerini kullanması yönünde, büyük bir sorumluluğu başarılı bir şekilde yerine getirdiğini görmekteyiz.

Bu iki eserde yine mekanın köy-şehir-köy döngüsünde oluşması da mevcut olan halkbilimsel öğelerin ortaya çıkmasını bir başka deyişle köy ve şehir ortamlarındaki kültürel devinimlerin bir araya getirilmesi sonucunda, söz konusu olan yöresel zenginliklerin daha çarpıcı bir şekilde belirginleşmesinin sağlandığı unutulmamalıdır. Eserlerinde şehir ortamından vazgeçmeyen Kemal Tahir, bu ikilemesinde de şehir unsurunu ön plana getirerek, Türk köylüsünün gelenekten gelen değer yargıları ile modern değer yargıları arasındaki davranış özelliklerini ironik bir çerçevede ele almak istemiş ve bu ortamı derinliği olan bir bakış açısı ile okuyucunun dikkatine sunmayı hedeflemiştir. Bu iki eserde de şahıs, zaman ve mekan unsurlarının mevcut devinimler paralelinde ve üstlendikleri misyon özellikleri ile yadsınmadan dikkate alınması gerektiğini temenni etmekteyiz.

NOTLAR

¹ Sağırdere romanından yapılan alıntılar, Adam Yay., 1. Bas., Mart 1991 yılına ait olup, Sağ. kısaltması ile verilmiştir.

² Körduman romanından yapılan alıntılar, Adam Yay., 1. Bas., Eylül 1991 yılına ait olup, Kör. kısaltması ile verilmiştir.

KAYNAKLAR

- 1- Alangu, Tahir (1968) Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, İstanbul, C. III, 2. Bas.
- 2- Er, Tülay (1986) Kemal Tahir'in Altı Romanının Halkbilimsel Açından Değerlendirilmesi, Ankara, 1. Bas.
- 3- Gündüz, Osman (2004) "Toplumcu- gerçekçi bakış- Kemal Tahir", Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Ankara, 1. Bas., Grafiker Yay.
- 4- Hikmet, Nazım (1996) Kemal Tahir'e Mapusane'den Mektuplar, İstanbul, 1 Bas. Milliyet Yay.
- 5- İleri, Selim (1995) Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar- II, İstanbul, 1. Bas., Yapı Kredi Yay.
- 6- Kabaklı, Ahmet (1994) Türk Edebiyatı,, İstanbul, C.5, 1. Bas. Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- 7- Kaplan, Ramazan (1997) Türk Romanında Köy, Ankara, 3. Bas., Akçağ Yay.
- 8- Moran, Berna (1990) Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, C. II, 1. Bas., İstanbul, İletişim Yay.
- 9- Yalçın, Alemdar (2003) Çağdaş Türk Romanı, Ankara, 1. Bas., Akçağ Yay.